

Obiekty obronne „Trójkąta Lidzbarskiego” na terenie Nadleśnictwa Orneta

Waldemar Ostrowski, Jarosław Kikulski

Abstrakt. Artykuł przedstawia wyniki inwentaryzacji terenowej obiektów obronnych „Trójkąta Lidzbarskiego”, położonych na terenie Nadleśnictwa Orneta. W ramach pracy ustalono dokładną lokalizację (GPS) oraz oceniono stan 204 schronów (165 bojowych, 18 obserwacyjnych, 11 dowodzenia, 10 biernych). Umocnienia w zdecydowanej większości położone są w lasach. W programie ArcGIS utworzono warstwy mapy numerycznej, przedstawiające lokalizację obiektów. Przeważają zniszczone schrony – 71%, uszkodzonych jest 11%, a w stanie dobrym – 18%. Wykazano statystycznie istotne różnice w stanie konstrukcji obronnych – w zależności od ich rodzaju oraz od ich położenia.

Słowa kluczowe: schrony, walory kulturowe, turystyka, mapa numeryczna, GIS

Abstract. The „Lidzbark Triangle” defensive structures in The Orneta Forest District. The paper presents the results of field inventory of defensive structures of “The Lidzbark Triangle” in The Orneta Forest District (N Poland). The exact position (GPS) and condition of 204 constructions (165 combat, 18 observation, 11 command and 10 passive) were determined and assessed. In the vast majority shelters are located in the forest. Using ArcGIS, layers of the numerical map presenting position of structures were created. The main share are destroyed shelters – 71%, damaged ones are 11% and in good condition – 18%. There are statistically significant differences in condition of constructions – depending of their type and location.

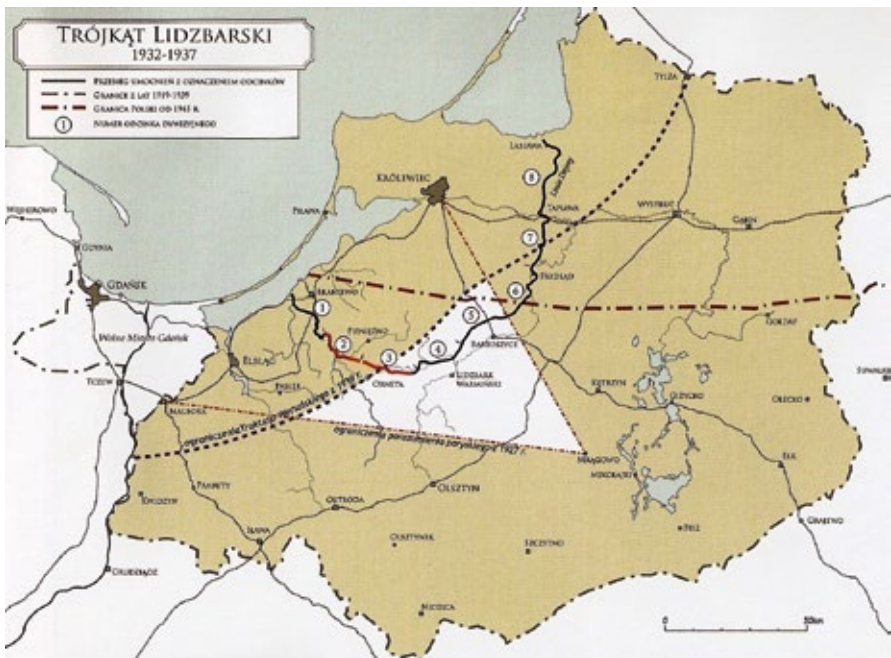
Keywords: shelters, cultural values, tourism, numerical map, GIS

Wstęp

Lasy pełnią wiele funkcji o charakterze materialnym i niematerialnym, produkcyjnym i poza-produkcyjnym, gospodarczym i pozagospodarczym (Zając i Gołoś 2001). Jedną z form użytkowania lasu jest turystyka (Ważyński 2000). Walory turystyczne, które dzielą się na przyrodnicze oraz antropogeniczne, wśród których największy udział stanowią walory kulturowe, decydują, wraz z innymi ważnymi aspektami, o możliwości rozwoju turystycznego danego terenu. Celem pracy było rozpoznanie ilościowego i jakościowego stanu obiektów obronnych „Trójkąta Lidzbarskiego”, położonych na terenie Nadleśnictwa Orneta. Jednocześnie poddano analizie, czy istnieją statystycznie istotne różnice stanu obiektów w zależności od ich rodzaju oraz lokalizacji.

Rys historyczny

Na mocy postanowień traktatu wersalskiego, Niemcy nie mogły posiadać umocnień na granicy zachodniej i wybrzeżu Morza Północnego, a także zakazano rozbudowy istniejących fortyfikacji na wschodzie i południu kraju. Zabroniono budowy fortyfikacji w pasie nadbrzeżnym szerokości pięćdziesięciu kilometrów, co dotyczyło również Prus Wschodnich. (Woźniakowski i in. 2011). W latach 1925-1926 powstała jednak niewielka liczba obiektów, głównie biernych (ukryć piechoty), między innymi w rejonie Królewca i Giżycka. Budowle te zostały wykryte przez Międzynarodową Wojskową Komisję Kontroli. Na forum Ligi Narodów prowadzono rozmowy, po których doszło do podpisania w Paryżu (31 stycznia 1927 r.) porozumienia pomiędzy przedstawicielem tej Komisji, a przedstawicielem rządu Niemiec. W odniesieniu do fortyfikacji Prus Wschodnich nakazano częściowe wyburzenie nowo wybudowanych umocnień. Zakazano budowy nowych obiektów w pasie wokół trójkąta wyznaczonego przez Malbork, Królewiec i Mrągowo, a granicami prowincji. Jednocześnie utrzymano w mocy wcześniejszy zakaz wznoszenia umocnień wzdłuż pasa morskiego szerokości pięćdziesięciu kilometrów. Na rycinie 1 przedstawiono obszar wyłączony z ograniczeń.

Ryc. 1. Pozycja Lidzbarska (ryc. A. Woźniakowski; źródło: Mapa... 2012)

Fig. 1. Lidzbarsk's Position

Metodyka badań

Analiza i porównanie fotokopii niemieckich map sztabowych (1944) z aktualnymi mapami Nadleśnictwa pozwoliły na wskazanie potencjalnych lokalizacji obiektów. Korzystając z nawigacji GPS i programu mLAS Inżynier odszukano schrony w terenie. Odnaleziono budowle rejestrowano, jako obiekty punktowe, odbiornikiem GPS. Kolejnym etapem było utworzenie mapy (w programie ArcGIS), przedstawiającej lokalizację umocnień. W pracy przyjęto następujący podział stanu schronów: zniszczony – eksplozja spowodowała znaczne uszkodzenia, w tym również zmianę kształtu; uszkodzony – konstrukcja została naruszona, ale wybuch nie zmienił zasadniczo kształtu obiektu; dobry – o nienaruszonej konstrukcji żelbetowej. Statystyczną zależność stanu obiektów od ich rodzaju oraz lokalizacji zbadano funkcją χ^2 w postaci logarymicznej (tzw. funkcją G). W odniesieniu do analizy przestrzennej skorzystano z podziału terenu badań na leśnictwa.

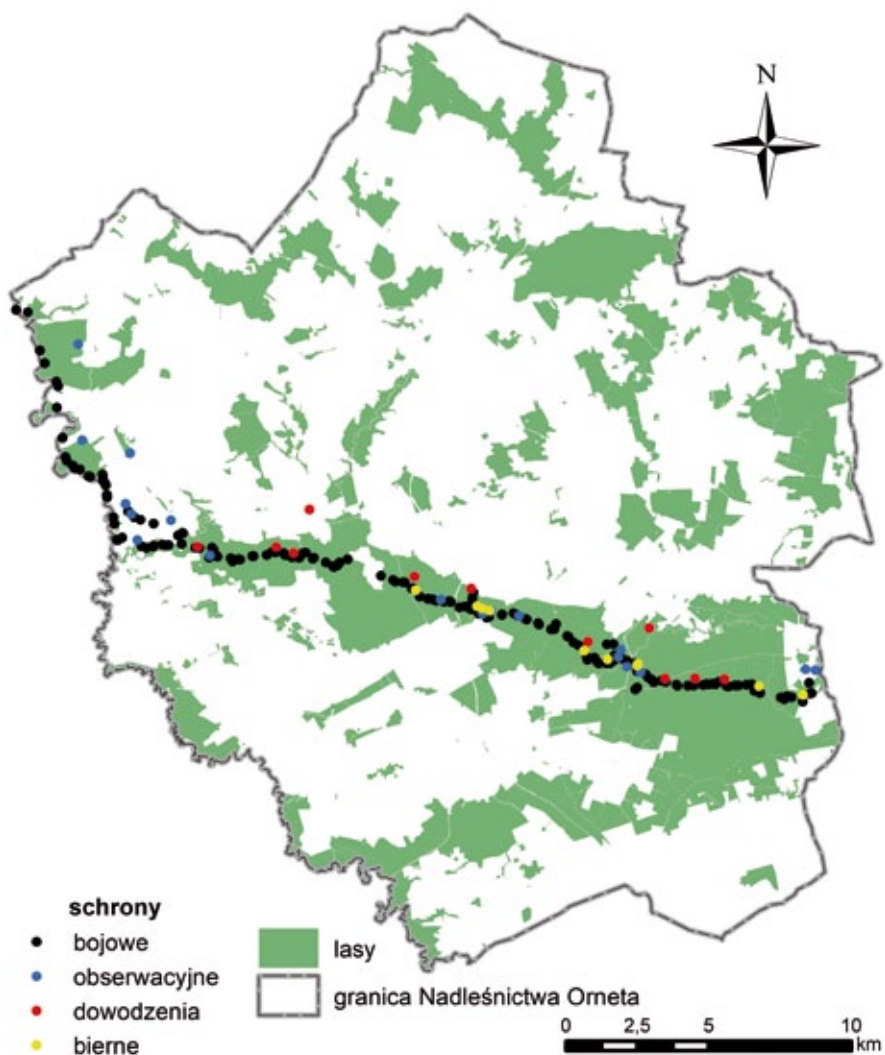
Wyniki i dyskusja

Zinwentaryzowano 204 schrony różnego przeznaczenia – bojowe (165), obserwacyjne (18), dowodzenia (11) i bierne (10). Co ciekawe, na mapach z 1944 r. umieszczono 197 obiektów. Jednocześnie nie odnaleziono 1 schronu biernego na terenie Leśnictwa Międzyrzecze. Umocnienia w zdecydowanej większości (93%) położone są w lasach zarządzanych przez Nadleśnictwo Orneta (ryc. 2). Przykłady poszczególnych rodzajów obiektów obronnych przedstawia rycina 3. Szczegółowy opis rozwiązań konstrukcyjnych schronów znajduje się w pracy Ostrowskiego (2012).

W trakcie prac odnaleziono również inne obiekty: 21 łącznic telefonicznych (położone na zapole pozycji; wchodziły w skład sieci łączności pomiędzy schronami), 3 fundamenty baraków (służyły zapewne jako magazyny w trakcie budowy); 1 z kilku planowanych zapór na Pasłęce (teren zalewowy, który miała tworzyć zapora został naniesiony na archiwalną mapę); 1 obiekt o niesprecyzowanym przeznaczeniu (budowla ta prawdopodobnie stanowiła element zapewnienia łączności pomiędzy schronami po obu stronach Pasłęki; obiekt ten nazwano „wieżą łączności”).

Ocena stanu schronów wykazała, że przeważają zniszczone obiekty – 71%, uszkodzonych jest 11%, a w stanie dobrym – 18%. Związane jest to z tym, że po zakończeniu działań wojennych oddziały saperские i inżynieryjne przystąpiły do niszczenia umocnień – większość obiektów wysadzono (ryc. 4). Ponadto na stopień uszkodzenia konstrukcji wpłynęło odzyskiwanie stali z kopuł i panczerzy. Dodatkowo stan obiektów związany jest z rozminowywaniem terenu przez saperów, którzy znalezione niewybuchy detonowali w schronach. Uszkodzenia są, z punktu widzenia badacza, w pewnym sensie korzystne – często odsłaniają szczegóły konstrukcyjne, dzięki czemu np. łatwo można zmierzyć grubość ścian i stropów i tym samym ustalić klasę odporności schronu.

Dla porównania na terenie Zielonego Pierścienia Warszawy (ZPW) przeważają obiekty militarne w stanie dobrym (42%), czyli bez uszkodzeń lub po renowacji (Pszenny i Janeczko 2015). Natomiast udział obiektów w stanie „umiarkowanie dobrym” (niewielkie uszkodzenia) wynosi 34%. Uściślenia wymaga, że w ramach inwentaryzacji obiektów militarnych

Ryc. 2. Lokalizacja obiektów obronnych na terenie Nadleśnictwa Orneta

Fig. 2. Location of defensive structures in The Orneta Forest District

ZPW (184 obiekty) wykazano: mogiły (120), pomniki i miejsca pamięci (56), bunkry (6), pozostałość po umocnieniach (1), muzeum (1).

Wykazano statystycznie istotne różnice w stanie obiektów – w zależności od ich rodzaju oraz od ich położenia (ryc. 5 i 6). Różnice wynikają z tego, że po zdobyciu umocnień przez wojska radzieckie w pierwszej kolejności wysadzano schrony bojowe, jako stanowiące bez-

Ryc. 3. Przykłady schronów: 1 – bojowy (o odporności B1), 2 – obserwacyjny (z kopułą), 3 – dowodzenia (dowódcy batalionu), 4 – bierny (np. ukrycia piechoty) (fot. W. Ostrowski)

Fig. 3. Examples of the defensive constructions: 1 – combat (resistant type B1), 2 – observation (with cupola), 3 – command (of battalion commander), 4 – passive (e.g. hiding shelter for infantry)

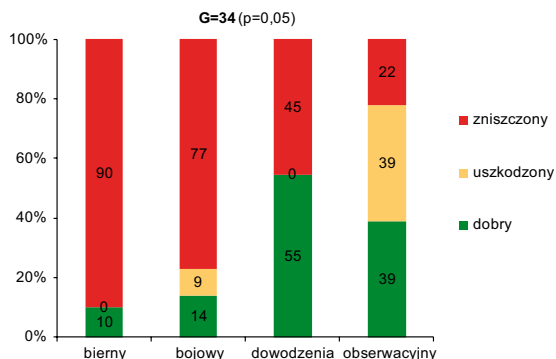

Ryc. 4. Schrony bojowe: 1 – zniszczony (wysadzony); 2 – uszkodzony (eksplozja nie zmieniła zasadniczo kształtu obiektu)

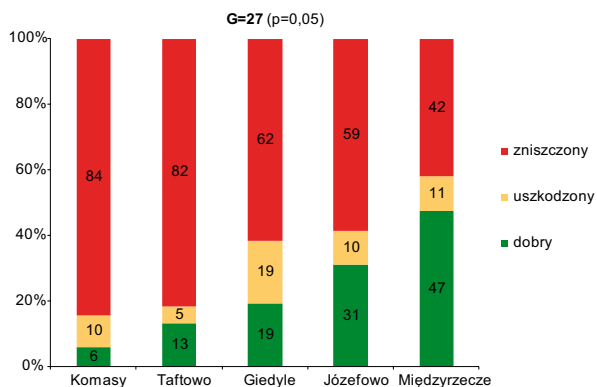
Fig. 4. Combat shelters: 1 – destroyed (blasted); 2 – damaged (explosion did not change the shape in general)

pośrednie zagrożenie (w sytuacji odparcia). Jednocześnie niszczone schrony bierny, stanowiące m.in. miejsca ukrycia piechoty. W przypadku części obiektów postanowiono ich nie niszczyć, aby dowództwo wyższej rangi miało bezpośrednią możliwość zapoznania się ze schronami w stanie nienaruszonym – zapewne postanowiono pozostawić, spośród odnalezionych obiektów, po kilka z każdej grupy (w przypadku bojowych – być może kilkanaście), co w przypadku schronów dowodzenia stanowiło ich znaczny udział. Pozostawiano obiekty, do których w celach oględzin łatwiej można było dotrzeć. Czasami zachowywano schrony o nietypowej konstrukcji. Niektórych obiektów najprawdopodobniej nie odnaleziono w trakcie działań wojennych, co odnosi się może w szczególności do schronów obserwacyjnych

(z uwagi na ich położenie). Nie miały wpływ na stan umocnień miało wspomniane wcześniej pozyskiwanie stali oraz proces rozminowywania terenu. Przedstawione prawdopodobne przyczyny różnego stanu obiektów odnoszą się również do zróżnicowania przestrzennego w tym zakresie – największym udziałem obiektów zniszczonych charakteryzuje środkowa część przedstawionego w pracy odcinka umocnień (strefa umocnień w granicach leśnictw Komasy i Taftowo).

Ryc. 5. Stanu obiektów w zależności od ich rodzaju
Fig. 5. Condition of structures – depending of their type

Ryc. 6. Zależność stanu obiektów od ich lokalizacji (leśnictwa)
Fig. 6. Condition of structures – depending of their location (forest districts)

Przedstawiona charakterystyka ilościowa i jakościowa (zróżnicowanie) obiektów obronnych wskazuje, że powinny być one brane pod uwagę w turystycznym zagospodarowaniu obszaru badań. Ostrowski w swojej pracy (2012) zaproponował 5 wariantów tras turystycznych – na podstawie 1 z nich wyznaczono w terenie trasę o nazwie „Szlak Fortyfikacji Trójkąta Lidzbarskiego”. Na duży potencjał turystyczny obiektów militarnych, w szczególności

z okresu II wojny światowej, na terenie lasów Nadleśnictwa Wejherowo zwracają uwagę Janeczko i Heise (2013) – w ramach przeprowadzanych badań wykazano, że zdecydowana większość respondentów (72%) wskazała na konieczność wytyczenia nowego szlaku turystycznego o tematyce militarnej. Problematykę turystycznego wykorzystania fortyfikacji nowożytnych na terenach leśnych porusza również Gabryjończyk (2009). W swojej pracy autor podaje różne przykłady turystycznej adaptacji umocnień w lasach w Polsce.

Wnioski

1. Obiekty obronne stanowią ważny walor kulturowy lasów Nadleśnictwa Ornet.
2. Zinventaryzowane umocnienia powinny być brane pod uwagę w turystycznym zagospodarowaniu obszaru badań.
3. Na stopień uszkodzenia schronów wskutek działań wojennych wpływ miały rodzaj (funkcja) oraz położenie tych obiektów.

Literatura

- Gabryjończyk P. 2009. Fortyfikacje nowożytnie jako atrakcja turystyczna obszarów leśnych. Stud. i Mat CEPL, Rogów, 4 (23): 93-99.
- Janeczko E., Heise M. 2013. Możliwości rozwoju turystyki militarnej w lasach na przykładzie Nadleśnictwa Wejherowo. Stud. i Mat CEPL, Rogów, 4 (37): 137-143.
- Mapa turystyczna fortyfikacji na terenie Nadleśnictwa Ornet, 2012. Studio Projektowe – A. Woźniakowski.
- Ważyński B. 2000. Rekreacja w lasach w koncepcji leśnictwa wielofunkcyjnego. Biblioteczka leśniczego, 142. Wydawnictwo Świat, Warszawa.
- Woźniakowski A., Mściwojewski P., Chwietkiewicz T. 2011. Pozycja Lidzbarska: odcinek Łozy – Jezioro Tauty. [w:] Cztery Historie, 1/2011.
- Ostrowski W. 2012. Obiekty obronne „Trójkąta Lidzbarskiego” oraz koncepcja ich turystycznego udostępnienia na terenie Nadleśnictwa Ornet. Praca magisterska wykonana w Katedrze Użytkowania Lasu, SGGW w Warszawie.
- Pszenny D., Janeczko E. 2015. Zielony Pierścień Warszawy jako obszar rozwoju turystyki militarnej. Stud. i Mat CEPL, Rogów, 4 (45): 180-186.
- Zając S., Gołos P. 2001. Funkcje publiczne lasu i gospodarstwa leśnego. Biblioteczka leśniczego, 150. Wydawnictwo Świat, Warszawa.

¹Waldemar Ostrowski, ²Jarosław Kikulski

¹Regionalna Dyrekcja

Lasów Państwowych w Olsztynie

²Katedra Użytkowania Lasu

Wydział Leśny, SGGW w Warszawie

waldemar.ostrowski@olsztyn.lasy.gov.pl, kikulski@wl.sggw.pl